

ربا برو

(مولانا و موسیقی)

گشتی در رفتار و آثار موسیقایی جمال آفرین
جلال الدین محمد بلخی (مولوی)

با بازنگری و ویراست جدید
مهدی ستایشگر

رباب رومی (مولانا و موسیقی)
گشتی در رفتار و آثار موسیقایی جمال‌آفرین جلال‌الدین محمد بلخی (مولوی)

مؤلف: مهدی ستایشگر
مدیر اجرایی: مژگان زرین‌نقش
طراح گرافیک جلد: ابراهیم حقیقی
خوشنویس عنوان کتاب: حسن کرمانی
طراح گرافیک متن: سیما مشتاقی
ناشر: هنر موسیقی
چاپ ششم: ۱۳۹۹
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
قیمت:

چاپ: نوید نواندیش
© حق چاپ برای ناشر محفوظ است.
انتشارات: هنر موسیقی (۰۲۱-۴۴۲۶۳۴۴۴)

آثار هنرموسیقی

www.honaremusighi.com
Email: honaremusighi@gmail.com
Tel: +9821 - 442 63 444

ستایشگر، مهدی، ۱۳۲۷ -
رباب رومی (مولانا و موسیقی): گشتی در رفتار و آثار موسیقایی جمال‌آفرین جلال‌الدین محمد بلخی (مولوی) / مهدی ستایشگر؛ ویراستار مرتضی کاخی؛ تهران: هنر موسیقی، ۱۳۹۰. دو جلد در یک مجلد.
مشخصات ظاهری: ۱۷*۲۴ س؛ ۱۲۰۰ ص.
شابک: ج ۱ و ۲: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۱۲۷-۰۰-۸
فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
۱. مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد، ۶۷۲-۶۰۴ ق. - موسیقی. ۲. موسیقی و ادبیات. ۳. موسیقی -- شعر.
رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۸ س ۲ / ۵۳۰۷ PIR
رده‌بندی دیویی: ۸۱ / ۳
شماره کتابشناسی ملی: ۱۸۹۲۳۷۱

فهرست

۷۶۳	م
۸۵۵	ن
۹۳۷	هـ
۹۴۱	بخش دوم
۹۴۳	موسیقی اوزان شعری مولانا
۹۴۶	تعیین وزن اشعار موسیقایی مولانا
۹۴۹	چهارپاره
۹۵۳	بخش سوم
	ارائه نمونه شعری هریک از بحرهای عروضی،
۹۵۵	تقطیع و نمونه‌هایی از نت‌نگاری
۱۰۳۷	بخش چهارم
	ابیات موسیقایی موجود در این کتاب همراه با
	نشانه‌های کوتاه معرف بحر عروضی هر بیت
۱۰۳۹	غزلیات، ترجیعات و رباعیات موسیقایی
۱۱۳۷	ابیات موسیقایی مثنوی
۱۱۵۵	بخش پنجم
۱۱۵۷	فهرست نشانه‌ها
۱۱۵۹	فهرست منابع
۱۱۷۱	فهرست راهنمای واژه‌های موسیقایی
۱۱۸۳	فهرست راهنمای سازهای موسیقایی
۱۱۸۵	فهرست راهنمای اشخاص و مکان‌ها
۱۱۹۹	ترجمه بخشی از مقدمه (Preface)

۹	بخش نخست
۱۱	پیش‌درآمد
	واژه‌ها، اشخاص و اصطلاحات موسیقایی در
	آثار مولانا به ترتیب حروف الفبا:
۵۵	آ
۷۷	الف
۱۰۳	ب
۱۳۳	پ
۱۸۹	ت
۲۲۳	ج
۲۳۱	چ
۲۷۷	ح
۲۸۹	خ
۳۰۳	د
۳۷۱	ر
۴۶۳	ز
۴۹۹	س
۵۸۳	ش
۶۰۱	ص
۶۱۹	ض
۶۲۷	ط
۶۶۱	ع
۶۷۵	غ
۶۹۹	ف
۷۰۹	ق
۷۲۳	ک
۷۳۷	گ
۷۵۳	ل

سنایی و عطار که قبل از مولانا متوجه موسیقی خلقت شده بودند، عطار پیش از مولانا گفته بود:

کرد از جان مرد موسیقی‌شناس لحن موسیقی خلقت را سپاس

فخرالدین اسعد گرگانی و بزرگ‌موسیقی‌دان و خوشنویس تاریخ هنر ابوالمفاخر صفی‌الدین اُرموی مشهور به اعجوبه هنر که تنها نه سال کوچک‌تر از مولانا بود و سعدی و بعد حافظ، و چندین دهه بعد هم عبدالقادر مراغه‌ای موسیقی‌دان برجسته و شارح ادوار موسیقی صفی‌الدین اُرموی، این‌ها همگی در فضایی در محدوده دو، سه قرن زیسته‌اند.

جلال‌الدین چه در غزل‌ها و چه در مثنوی از این رشد انشایی یا توجه به مرحله رشد ره‌رونده، نشانه‌های کافی داده است. تا درنهایت چنگ خوش‌نواز شمس در گوش جان مولانا راز گفت تا نغمه‌های حرکت ارشادی مولانا گام‌به‌گام فراهم آمد و حالت‌های «زیر و زار» خود را دریافت و اوج گرفت.

حرکت (رشد) ارشادی

با گام‌های میانی در سلوک آغاز می‌شود و مرحله به رشد رساندن استعدادهای ره‌رو است و مرحله بسیار حساسی است زیرا سازنده پایه‌هایی است که بنای عظیم خودشناسی (عَرَفَ نَفْسَه) و خداشناسی (عَرَفَ رَبَّه) سالک بر آن پایه‌ها استوار می‌شود. ره سپردن در این مرحله و طی مراحل (انشا و ارشاد و انشاد) تا به جایی که در نبودن مربی هم، راه‌رو، خود، راه‌شناسی کند، بدون راه‌دان و بی‌همرهی خضر راه امکان‌پذیر نیست.

حرکت ارشادی بیانگر محدوده توانمندی و لیاقت شاگرد تازه‌پایی است که با رفتار و حرکاتش به آموزش‌ها و دستورهای مرشد (ارشادکننده، اسم فاعل از مصدر ارشاد و از ریشه رشد) پاسخ می‌دهد.

دیدار تاریخی و سرنوشت‌ساز شمس و مولانا که مرحله‌ای از تاریخ عرفان بشری را رقم زده است در بعد از رشد انشایی و در ابتدای حرکت ارشادی مولانا صورت گرفته است. جلال‌الدین هنوز جوانی بود نزدیک به بهترین ایام عمر و از جهت دریافت‌های معنوی، در مرحله آماده شدن اندیشه، نزدیک به ۴۰ سالگی. همه‌چیز بهترین و هر لحظه لحظه‌عالیه نمایش شکوفایی یک حرکت حسی - انتقالی از یک رشد انشایی به رشد ارشادی است، رشدی که به تدریج صورت می‌گیرد و مقدمه دارد. شمس، مولانا را چه آموخت؟ آموخت تا بتواند نغمه یا نغمه‌های درونی خویش را بشنود. شمس، جلال‌الدین را توان درک موسیقی خلقت آموخت و گوش وجودی او را با نغمه‌های حرکت ارشادی

به‌نوعی موسیقی درون‌گرایانه و ماندگار تداوم بخشیده است، زیاد دور نرفته‌ایم. در این قرن علاوه‌بر خود مولانا که برای جهانی کفایت می‌کند، بزرگانی زیسته‌اند که رشته‌های علوم نظری را چه در حکمت و فلسفه و چه در هنر شعر و موسیقی و خوشنویسی احیا کرده‌اند و موجب بالندگی و پرورش هنرمندانی شدند که از آن پس، از این سرچشمه نوشیده بودند. آری از این محدوده زمانی به بعد هنرها بیش از گذشته بر پایه‌های محکمی از قوانین علمی در حوزه‌های درسی تدریس شدند، همچنان‌که موسیقی هم تا حدود به یک قرن پیش زمره شعبه‌های ریاضی و به‌صورت نظری تدریس می‌شد زیرا اجرای عملی موسیقی در شریعت، در زمان‌های مختلف منع گردیده بود.

موسیقی بیرونی

موسیقی بیرونی در نظام موسیقایی مولانا تعبیری در برابر موسیقی درونی (رشد انشایی، حرکت ارشادی و انشادی) و زیر مجموعه دو سر فصل موسیقی‌گفتاری و موسیقی‌رفتاری مولانا است.

الف) موسیقی در گفتار و آثار.

ب) موسیقی در عمل و اجرا (سماع).

نظام موسیقایی (موسیقی بیرونی) مولانا را بر دو محور:

۱. به‌کارگیری واژه‌های موسیقایی در سروده‌ها و نوشته‌های او.

۲. ذکر مضامین و مفاهیم و مقاصد موسیقایی نهفته در یک واژه، یک عبارت، یک مصراع و بیت و یا در یک غزل می‌توان پی‌گرفت.

در نظام موسیقایی آثار مولانا، مباحث سازشناسی، وزن‌شناسی، مقام‌شناسی، درک موسیقی و نحوه به‌کارگیری واژه‌ها و اصطلاحات موسیقایی به‌میان می‌آید.

موسیقی بیرونی نیز نتیجه جوشش و فوران درون و اندیشه مولانا است، اما نه به شکل یک حرکت جوهری و نه در یک رشد انشایی، بلکه این موسیقی از مجموعه چامه‌ها و سروده‌ها و گفته‌های او به گوش‌ها و چشم‌ها می‌رسد. مانند شعرهای موسیقایی و موسیقی شعر مولانا که در وزن‌های گونه‌گون عروضی و مبحث وسیع سماع و موسیقی سروده شده است.

سی‌نمای موسیقایی مولانا^۱

(بررسی موضوعی اشعار موسیقایی مولانا)

در این بخش مقاصد موسیقایی مولانا به‌صورت موضوعی تحت ۳۰ عنوان یا سی‌نما، تعریف

1. Mowlana's 30 musical forms.

شده و هر نمایی، نمادی از موضوعی موسیقایی در اندیشه و آثار مولانا محسوب می‌شود. نمونه‌هایی از شواهد شعری مربوط به هر نما ارائه شده است، تا جایی که خواننده و پژوهنده خود بتواند بیتی از او را در پهنه یک یا چند عنوان از عنوان‌های زیر قرار دهد:

۱. موسیقی آموزی
۲. موسیقی ادواری
۳. موسیقی اندیشی (موسیقی پنداری)
۴. موسیقی باوری
۵. موسیقی برداشتی
۶. موسیقی پژوهی
۷. موسیقی پناهی
۸. موسیقی پوشی
۹. موسیقی تشبیهی (تشبیه‌های موسیقایی)
۱۰. موسیقی تشریحی
۱۱. موسیقی تمرکزی
۱۲. موسیقی توصیفی (وصفی)
۱۳. موسیقی خوانی
۱۴. موسیقی خواهی
۱۵. موسیقی دانی
۱۶. موسیقی درمانی
۱۷. موسیقی رفتاری
۱۸. موسیقی روایی
۱۹. موسیقی زایی
۲۰. موسیقی سازی و موسیقی سازی (الف: اجرای با ساز و آهنگ‌سازی ب: سازشناسی)
۲۱. موسیقی شناختی (موسیقی شناسی)
۲۲. موسیقی شنوی
۲۳. موسیقی فرمانی
۲۴. موسیقی گردانی
۲۵. موسیقی گفتاری (موسیقی بیانی)
۲۶. موسیقی محوری (موسیقی مداری)

او مهم نباشد که نیست، اما بهتر است گفته شود او بنا بر ذوق و شوق و سائقه شخصی، آنچه را که باید و شاید، از توازن موسیقایی (ریتم موسیقی) و تلحین اشعار خود و دیگران با آهنگ‌ها (ملودی‌ها)یی که به گوش خود شنیده دریافت و الحان را آفریده است. حتی آنچه را بنا بر روش زمزمه‌گویی در گوش نوازندگان خوش‌نواز سازهای مختلف، نجوا کرده تا جایی که شنونده را به خلاقیت تشویق کرده است. نمونه‌های بسیاری از یک واژه تا یک جمله و یک عبارت و یک مصراع و یک بیت وجود دارد که هر کدام تأیید بر موسیقی‌آگاهی اوست. مولانا موسیقی نظری را نیز از طریق مطالعه رساله‌های موسیقی و دیوان‌های شاعران قبل از خود آموخته است.

مقبل‌ترین و نیک‌بی در برج زهره کیست؟ نی	زیرا نهد لب بر لب ت از تو آموزد نوا
	(ج ۱، ص ۹)
آن کس نه که از طریق تحصیل	آموخت، ز بانگ بلبان گفت
	(ج ۱، ص ۲۱۸)
مطربا، این ره زدن زان ره‌زنان آموختی	زانک از شاگرد آید شیوه‌های اوستاد
	(ج ۲، ص ۱۱۳)
چنگ را در عشق او از بهر آن آموختم	کس نداند حالت من، ناله من او کند
	(ج ۲، ص ۱۱۷)
ای آسمان، این چرخ من زان ماهرو آموختم	خورشید او را ذره‌ام، این رقص ازو آموختم
	(ج ۳، ص ۱۷۲)
من عاشقی از کمال تو آموزم	بیت و غزل از جمال تو آموزم
در پرده دل خیال تو رقص کند	من رقص هم از خیال تو آموزم
	(ج ۸، ص ۲۰۳)
سرسیزی باغ و گلشن و شمشادی	رقاص کن دلی و اصل شادی
ای آن که هزار مرده را جان دادی	شاگرد تو می‌شوم، که بس استادی
	(ج ۸، ص ۲۸۵)

موسیقی ادواری^۱

یا ادوار موسیقایی مولانا، یا دورانی که مولانا موسیقی را به کار گرفته است که بی‌تردید به بعد از آشنایی با شمس و نزدیک شدن مولانا به سماع و موسیقی بازمی‌گردد. در حیات متبرک مولانا، یک دوره موسیقایی طولانی به چشم می‌خورد؛ دوره‌ای که موسیقی در آن به صورت اجرا و در عمل سریان داشته است. ایام موسیقی ادواری مولانا یک دوره ۳۴ تا ۳۶ ساله

1. Periodical music.

موسیقی‌باوری^۱

یکی از دلایل موفقیت مولانا در به‌دست آوردن آنچه در لحظه‌های سماع آرزو می‌کند، موسیقی‌باوری اوست. او به هر آنچه می‌گوید معتقد است. بنای باورداشت موسیقایی مولانا استوار است و بر اطرافیان او نیز سایه افکنده است. بدیهی است تا کسی به مرحله باور نرسد نمی‌تواند با زبان شعر به دیگران بباوراند که چه می‌گذرد.

مولانا از زمانی که شمس را باور کرد، موسیقی و سماع را نیز در خویشتن به مرحله باور کشانید. بی‌گمان راه طریقت مولانا از شریعت او جدا نیست ریشه‌های باورهای مولانا از ایام خردی و نوجوانی در وجودش پای گرفته و بنا بر همین استحکام در عقیده، مولانا موسیقی خود را در میدان شریعت‌مداری قونیه فریاد کرده و نواخته است. او مسئله حلال و حرام را باور داشت، محیط پرورشی او در خانواده محیطی آشنا و عامل به امر حلال و حرام بوده است. او موسیقی را باور داشت اما همین موسیقی را در کنار یک امر مشکوک نمی‌پذیرفت، و بنا بر همین عقیده بود که پدرش بهاء‌ولد نیز سه هزار دینار مصری خلیفه را نپذیرفت به این بهانه که «مال او حرام و مشکوک است و کسی که مدام مدام باشد و استماع آواز اوتار آغانی و مزمار کند، روی او نشاید دیدن». مولانا نیز در هر سنی بوده اما از این کردار و رفتار پدر آگاه بوده و از آنجایی که اشکال پدر بر سر «مدمن مدام» و نه بر سر موسیقی و اوتار آغانی بود، مولانا نیز موسیقی و اوتار آغانی را باور داشت.

نی بیچاره چه داند که ره پرده چه باشد دم نایست که بیننده و داناست خدا

(ج ۱، ص ۶۱)

بدان آواز جان دادن حلالست زهی آواز دمساز، این چه شیوه‌ست؟

(ج ۱، ص ۲۰۷)

گر جان عاشق دم زند، آتش درین عالم زند وین عالم بی‌اصل را، چون ذره‌ها بر هم زند

(ج ۲، ص ۳)

ور تو خواهی سماع را گیرا دور دارش ز دیده انکار

هرکه او را سماع مست نکرد منکرش دان، اگرچه کرد اقرار

(ج ۳، ص ۴۷)

چون بربط شد مؤمن در ناله و در زاری بربط ز کجا نالد بی‌زخمه زخم‌آور؟

(ج ۳، ص ۵۸)

تجلی همیشگی یار، باور مولاناست:

ای مطرب، اگر تو یار مایی این پرده بزن که یار دیدم

(ج ۳، ص ۲۶۳)

1. Believe the music.

Robab-e Rumi

(Mowlana & Music)

*An excursion in musicality and conduct of his
graceful works, Jalal-e din Mohammad Balkhi
(Mowlavi)*

Revised Edition
Mehdi Setayeshgar

انتشارات خرموسیقی

ISBN:978-600-91127-0-8

